

ATLAS MIASTA ŁODZI

Plansza LIII: Struktura społeczno-mieszkaniowa Łodzi. Stan w roku 2002

Szymon Marcińczak

Według wielu współczesnych badaczy miasta (por. Fainstein, Harloe 1992, Mollenkopf, Castells 1991, Liszewski 2004) segregacja przestrzenna poszczególnych grup społecznych jest immanentną cechą dzisiejszych obszarów zurbanizowanych. Wprost wskazuje na to koncepcja „miasta dualnego”, głosząca istnienie w przestrzeni miejskiej bezpośrednio sąsiadujących ze sobą enklaw ubóstwa i oaz bogactwa (Lisowski 2000). Fakt występowania zjawiska segregacji społeczno-przestrzennej został wielokrotnie potwierdzony, głównie w przypadku amerykańskich i zachodnioeuropejskich metropolii. Obecność tego fenomenu zarejestrowana została także w stolicach krajów postsocjalistycznych.

Zdaniem H. Domańskiego (2004) głównymi wyznacznikami pozycji społecznej są poziom wykształcenia oraz wykonywany zawód. Głównymi beneficjentami zmian systemowo-technicznych stały się wyższe kadry kierownicze. Na drugim miejscu znalazła się inteligencja nie-techniczna. W śródkowych partiach hierarchii sytuowały się trzy wielkie kategorie – technicy, pracownicy administracyjni średniego szczebla i pracownicy biurowi. Do „przeigranych” zaliczyć należy robotników niewykwalifikowanych (ibid.). Należy jednak pamiętać, że powyższe prawidłowości odnoszą się do tej części społeczeństwa, która otrzymuje wynagrodzenie z tytułu pracy. Kolejną jednakże cechą społeczeństwa postsocjalistycznego, wynikającą z procesu restrukturyzacji gospodarki, jest wysoki poziom długotrwałego zjawiska bezrobocia. W miastach postsocjalistycznych wynikało ono głównie z faktu zamykania wielkich nierentownych przedsiębiorstw państwowych.

W celu wykreślenia obrazu zróżnicowań społeczno-mieszkaniowych Łodzi w 2002 r., w niniejszym opracowaniu posłużono się 35 zmiennymi pochodzącymi z Narodowego Spisu Powszechnego 2002. Wybrane zmienne odnosiły się do cech społecznych, demograficznych oraz warunków zamieszkania w 722 jednostkach statystycznych Łodzi.

Mając na uwadze przedstawienie podstawowych zróżnicowań przestrzeni społecznej Łodzi w 2002 r., skoncentrowano się na przeciwległych biegunach hierarchii społecznej, a charakteryzowanych następującymi zmiennymi: poziomem wykształcenia (wyższe oraz podstawowe), wykonywanym zawodem (kierownicy, wyżsi urzędnicy, etc. oraz robotnicy), a także stopą bezrobocia. Jak wynika z mapy 1, największy udział procentowy ludności legitymującej się wykształceniem wyższym zanotowany został w strefie zewnętrznej miasta. Były to głównie tereny nowych, powstających od drugiej połowy lat 70. oraz w okresie transformacji ustrojowej, osiedli mieszkaniowych zabudowanych blokami, a także domów jednorodzinnych wznoszonych na ich zapleczu: Retkinia, Radogoszcz Wschód i Zachód, osiedle Ustronna, Stare i Nowe Złotno wraz z osiedlem Krakowska.

Wyjątkami od powyższego schematu są enklawy dobrze wykształconej ludności zlokalizowane w ścisłym centrum miasta oraz strefie wokółśródmiejskiej. Zaliczyć należy do nich przede wszystkim Śródmiejską Dzielnicę Mieszkaniową oraz znajdującą się we wschodniej części Śródmieścia jednostkę Akademicka. Pierwszy z obszarów stanowią wielopiętrowe apartamentowce wzniesione pod koniec lat 70. XX w. Drugi obszar, przedwojenne domy jednorodzinne i luksusowe kamienice, zamieszkały był przez inteligencję już przed 1939 rokiem.

Wzór przestrzenny koncentracji ludności najgorzej wyedukowanej, legitymującej się tylko wykształceniem podstawowym (mapa 2), stanowi odwrótność obrazu prezentującego miejsca zamieszkania ludności najlepiej wykształconej. Ogólnie, ludność z najniższym poziomem wykształcenia zajmuje głównie obszar miasta wewnętrznego, a więc tę część Łodzi, która ukształtowana została do lat 30. XX w. Ponadto, wysoki udział ludności z wykształceniem podstawowym cechował także strefę peryferyjną – głównie jej południową i wschodnią część. W mieście zewnętrznym, najwyższy udział ludności legitymującej się wykształceniem podstawowym zarejestrowany został na obszarach wchodzących w skład terenów przemysłowo-składowych z lat 70. XX w.

Koncentracja miejsc zamieszkania ludności pracującej na najlepiej płatnych stanowiskach (parlamentarzyści, kierownicy, wyżsi urzędnicy oraz specjaliści) w dużej mierze pokrywa się z zajętymi przez ludność legitymującą się wykształceniem wyższym (mapa 3). Innymi słowy, koncentracja ludności najlepiej uposażonej zaznacza się w przestrzeni w formie sektorów zlokalizowanych w strefie zewnętrznej i peryferyjnej. Oprócz wspomnianych już osiedli mieszkaniowych w skład sektorów wchodzą głównie osiedla domów jednorodzinnych na Smulsku, Teofilowie, Julianowie, Marysinie, Stokach, Nowym Romanowie oraz w Lagiewnikach.

Ludność zatrudniona na stanowiskach najgorzej płatnych (robotnicy oraz pracownicy przy pracach prostych), zamieszkuje głównie strefę śródmiejską i wokółśródmiejską, a także południową i wschodnią część strefy peryferyjnej – ciągly obszar zbliżony kształtem do pół-okręgu (mapa 4). Tym samym, stwierdzić można dużą zbieżność w rozmieszczeniu analizowanej grupy z obszarami zajętymi przez ludność najgorzej wyedukowaną. Podobną prawidłowość w rozmieszczeniu wskazują także miejsca, w których koncentruje się ludność bezrobotna (mapa 5). Zajmuje ona głównie miasto wewnętrzne oraz dzielnice przemysłowo-składowe z lat 70.

Konfrontacja rycin prezentujących miejsca zajęte przez wyższe kategorie społeczne z miejscami, w których koncentrują się kategorie niższe pozwoliła na wykrycie ogólnej prawidłowości, charakteryzującej zróżnicowanie przestrzeni społecznej Łodzi. Główna linia podziału pomiędzy miejscem zamieszkania średnich i wyższych kategorii społecznych a miejscem zamieszkania kategorii niższych, biegnie granicą miasta wewnętrznego (w granicach kolei obwodowej) i miasta zewnętrznego. Podział ten wynika w dużej mierze z priorytetów rozwoju Łodzi w okresie socjalistycznym, kiedy to większość zasobów i energii kierowana była na rozwój wielorodzinnego budownictwa blokowego na wolnych obszarach strefy zewnętrznej. Miasto wewnętrzne, ukształtowane przed II wojną światową, skazane było na powolny upadek fizyczny i społeczny. Oprócz nielicznych akcji, polegających głównie na wznoszeniu zabudowy plombowej, zasoby mieszkaniowe centralnych części miasta nie były odnawiane. Degradacji fizycznej zabudowy mieszkaniowej towarzyszył odpływ lepiej sytuowanych mieszkańców do nowo wznoszonych osiedli blokowych (Liszewski 1999). Mieszkańcy zajmujący niższe pozycje w hierarchii społecznej w większości pozostali na obszarach centralnych. Od tego ogólnego obrazu zróżnicowań społeczno-przestrzennych istnieją jednak wyjątki, wskazujące na wzrost fragmentaryzacji przestrzeni społecznej Łodzi.

Dopełnieniem obrazu zróżnicowań społecznych jest syntetyczna typologia, której wyniki prezentuje mapa 6. Charakterystykę tak pogrupowanych jednostek przedstawia tabela 1. Poniższą typologię skonstruowano w oparciu o 35 zmiennych pochodzących z NSP 2002. Wybrane zmienne odnosiły się zarówno do cech społecznych i demograficznych ludności, zamieszkującej 722 jednostki statystyczne, jak i do cech zasobów mieszkaniowych. W celu skonstruowania takiej typologii, w której do jednego typu należałyby jednostki statystyczne maksymalnie podobne do siebie, a do pozostałych typów jednostki maksymalnie różne (inaczej mówiąc, aby wariancja międzygrupowa zmiennych była maksymalna, a wariancja

wewnątrgrupowa minimalna) posłużono się zestawem technik z zakresu statystyki wielowymiarowej: skalowaniem wielowymiarowym, analizą skupień oraz analizą dyskryminacji.

Tak uzyskana typologia pozwoliła na połączenie ze sobą zmiennych odnoszących się do ludności, z tymi odnoszącymi się do warunków zamieszkania, co w rezultacie umożliwiło wyznaczenie 8 obszarów społeczno-mieszkaniowych Łodzi w 2002 roku:

- typ 1 – obszary o niskim statusie społecznym z dominacją przedwojennej zabudowy czynszowej;
- typ 2 – obszary o średnim statusie społecznym z dominacją starych bloków;
- typ 3 – obszary o niskim i bardzo niskim statusie społecznym z dominacją zabudowy substandardowej;
- typ 4 – obszary o średnim statusie społecznym z przewagą zabudowy mieszanej (bloki i kamienice);
- typ 5 – obszary o średnim i wysokim statusie społecznym z przewagą zabudowy blokowej;
- typ 6 – obszary o wysokim i średnim statusie społecznym z dominacją zabudowy jednorodzinnej (wolnostojącej i szeregowej);
- typ 7 – obszary o średnim i wysokim statusie społecznym z przewagą nowej zabudowy blokowej;
- typ 8 – obszary o wysokim i niskim statusie społecznym z przewagą zabudowy mieszanej (jednorodzinna i zagrodowa)

Wynik analizy przestrzennej zróżnicowań społeczno-mieszkaniowych pozwala na uszczegółowienie prawidłowości wcześniej zasygnalizowanych powyżej. Obszary zamieszkaane przez niższe kategorie społeczne, zajmujące stare, przedwojenne zasoby mieszkaniowe, słabo wyposażone w infrastrukturę techniczną, zlokalizowane są koncentrycznie w centrum oraz strefie śródmiejskiej (typ 1) oraz w formie sektorów przylegających do miasta wewnętrznego (typ 3).

Tereny o heterogenicznym składzie społecznym, stare demograficznie i zabudowane głównie starymi blokami, wniezionymi w pierwszej połowie okresu socjalistycznego (lata 1945–1970) występują wypowo w mieście wewnętrznym (typ 2). Jednostki zaklasyfikowane do tego typu nierazdko przemieszane są z jednostkami należącymi do typu 1.

Ludność należąca do średnich i wyższych kategorii społecznych, zamieszkująca w zasobach o dobrych i bardzo dobrych warunkach zamieszkania, koncentruje się przede wszystkim w strefach zewnętrznej i peryferyjnej (typ 4, typ 5, typ 6 oraz typ 7).

Obszary o największym udziale ludności aktywnej ekonomicznie, młodej demograficznie, dobrze wyedukowanej oraz cechujące się bardzo dobrymi warunkami zamieszkania, zlokalizowane są w formie sektorów w strefie zewnętrznej miasta (typ 7). Odstępstwo od tego wzoru stanowi typ 4 – skupiska bloków wniezionych głównie w latach 70. XX w., a także po 1988 roku, rozmieszczonych wypowo w strefie wewnętrznej miasta.

Z jednostkami należącymi do typu 7 często sąsiadują, także w formie sektorów, jednostki należące do typu 5. Są to tereny dużych kompleksów mieszkaniowych wznoszonych głównie w latach 70. XX w.: Retkinia, Widzew Wschód, Radogoszcz Zachód. Cechuje je podobny skład społeczny oraz warunki zamieszkania do tego, znanego z typu 7. Odróżnia je natomiast struktura demograficzna mieszkańców – starsza demograficznie ludność zamieszkuje starsze bloki.

Najwyższe kategorie społeczne, zajmujące zasoby mieszkaniowe o najlepszych warunkach zamieszkania – głównie domy jednorodzinne – zlokalizowane są w strefie peryferyjnej Łodzi (typ 6). Skład społeczny tego typu wskazuje na ponadprzeciętny udział wyższych kategorii. Świadczy o tym znaczny odsetek ludności z wykształceniem wyższym oraz jedna z najwyższych koncentracji osób wykonujących najlepiej opłacane zawody (parlamentarzyści, wyżsi urzędnicy, etc.).

Nieco odmienny charakter ma typ 8, rozlokowany przede wszystkim w dawnej strefie podmiejskiej Łodzi. Jego skład społeczny wskazuje na początki dualizacji przestrzeni społecznej, gdyż cechuje go z jednej strony najwyższy w Łodzi udział parlamentarzystów, kierowników i wyższych urzędników, a z drugiej rolników. Druga z wymienionych grup (rolnicy) przeważa znacznie w nowo włączonych jednostkach, stanowiących do 1989 roku fragment strefy podmiejskiej Łodzi. Fakt ten, w połączeniu z informacją o strukturze wieku mieszkań, świadczyć może o wzmożonym procesie urbanizacji w strefie peryferyjnej oraz powstających tam zróżnicowaniach społeczno-materialnych pomiędzy ludnością zasiedlającą a nowoprzybyłą.

Literatura

D o m a ń s k i H., 2004, *Struktura społeczna*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
F a i n s t e i n S.S., H a r l o e M., 1992, *Introduction: London and New York in the contemporary world*, [w:] F a i n s t e i n S.S., G o r d o n I., H a r l o e M. (red.), *Divided Cities*. Blackwell, Oxford, s. 1–22.
L i s z e w s k i A., 2000, *Dualne miasto – metafora a rzeczywistość*, Przegląd Geograficzny, 72(3), s. 231–247.
L i s z e w s k i S., 1999, *Elity intelektualne w przestrzeni miasta. Przykład Łodzi*, [w:] *Zróżnicowanie przestrzenne struktur społecznych dużych miast*, XI Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 9–21.
L i s z e w s k i S., 2004a, *Przemiany struktury przestrzennej aglomeracji przemysłowej w okresie transformacji ustrojowej (przykład łódzkiej aglomeracji miejskiej)*, [w:] S ł o d z y k J. (red.), *Przemiany struktury przestrzennej miast w sferze funkcjonalnej i społecznej*, Uniwersytet Opolski, Opole, s. 9–25.
M o l l e n k o p f J.H., C a s t e l l s M., (red.) 1991, *Dual city. Restructuring New York*. SAGE, New York.

Tabela 1. Statystyczna charakterystyka wyznaczonych typów

Nazwa zmiennej	Wartości średnie								
	Typ 1	Typ 2	Typ 3	Typ 4	Typ 5	Typ 6	Typ 7	Typ 8	Łódź
Mieszkania wyposażone w wodę***	96,66	99,41	79,49	96,95	99,15	90,21	98,85	86,94	96,28
Mieszkania wyposażone w CO***	28,76	93,17	22,02	77,88	97,15	68,92	96,42	69,47	74,84
Mieszkania wyposażone w gaz***	69,10	94,35	17,23	74,94	96,14	64,97	94,78	42,59	79,80
Stopa bezrobocia	32,41	21,99	35,22	20,68	17,93	21,73	18,07	19,12	23,13
Ludność z wykształceniem wyższym*	7,79	13,90	5,38	19,47	19,11	16,37	17,11	14,62	14,08
Ludność z wykształceniem średnim*	32,31	40,12	29,00	40,02	43,67	38,01	44,39	35,23	38,77
Ludność z wykształceniem z zasadniczym*	22,74	15,34	24,40	14,70	14,66	15,89	15,95	17,42	17,28
Ludność z wykształceniem z wykształceniem podstawowym*	33,89	27,46	37,37	23,41	20,68	26,89	20,75	29,40	27,12
Zawód: parlamentarzyści, wyżsi urzędnicy i kierownicy**	5,00	6,77	4,76	8,75	9,12	11,11	9,25	11,66	7,72
Zawód: specjaliści**	11,31	19,12	8,12	23,12	22,44	18,73	20,08	16,58	17,80
Zawód: technicy i inny średni personel**	12,46	16,70	11,37	16,13	18,19	15,12	18,07	13,08	15,67
Zawód: pracownicy biurowi**	9,02	10,49	8,33	9,36	10,37	8,00	10,74	6,74	9,64
Zawód: pracownicy usług osobistych i sprzedawcy**	15,27	13,33	15,63	12,06	12,30	12,37	12,17	11,93	13,28
Zawód: robotnicy i operatorzy maszyn**	33,31	25,53	37,00	22,68	21,06	26,00	23,18	26,67	26,44
Zawód: rolnicy**	0,39	0,28	1,06	0,41	0,27	2,07	0,43	6,14	0,91
Zawód: pracownicy przy pracach prostych**	12,61	7,18	13,14	6,43	5,72	6,20	5,77	6,39	7,94
Ludność w wieku 0-14 lat****	25,14	20,66	27,53	19,25	19,05	28,44	20,73	28,52	22,45
Ludność w wieku 15-24 lat****	15,86	10,87	16,11	12,92	10,72	14,32	11,11	15,02	12,65
Ludność w wieku 25-44 lat****	17,04	12,01	15,67	16,79	12,75	14,28	19,28	15,93	14,65
Ludność w wieku 25-64 lat****	26,58	26,86	26,79	29,44	31,80	26,66	31,25	26,61	28,29
Ludność w wieku 65 i więcej lat****	17,65	21,71	13,94	11,91	17,08	15,42	10,49	14,97	17,27
Gospodarstwa domowe 1 osobowe*****	39,33	41,01	39,50	33,83	32,93	32,53	24,26	24,99	35,38
Gospodarstwa domowe 2 osobowe*****	24,32	31,83	23,64	26,30	31,34	26,61	26,11	24,15	28,23
Gospodarstwa domowe 3-4 osobowe*****	31,81	25,09	32,32	36,42	33,30	36,03	46,19	42,46	32,82
Gospodarstwa domowe 5 osobowe i większe*****	4,54	2,07	4,54	3,45	2,44	4,83	3,44	8,40	3,56
Mieszkania wybudowane do 1944***	88,23	11,56	87,59	35,22	4,19	39,43	6,15	31,85	31,86
Mieszkania wybudowane w latach 1945-70***	8,35	78,16	7,98	7,07	4,60	34,95	2,01	25,26	30,04
Mieszkania wybudowane w latach 1971-78***	1,70	8,45	1,15	26,77	82,35	5,76	4,41	10,38	21,78
Mieszkania wybudowane w latach 1979-88***	0,85	1,18	1,87	12,74	4,24	6,09	69,11	12,95	10,16
Mieszkania wybudowane w latach 1989-02***	0,87	0,65	1,42	18,20	4,62	13,77	18,32	19,56	6,17
Mieszkania prywatne***	16,47	3,06	39,36	14,32	2,48	51,87	3,09	80,79	16,23
Mieszkania spółdzielcze***	1,14	29,82	0,33	30,29	64,38	4,66	68,04	1,78	30,11
Mieszkania państwa***	36,61	5,14	41,79	19,93	2,55	17,51	9,81	9,59	14,46
Mieszkania w budynkach stanowiących własność wspólną***	45,78	61,98	18,52	35,46	30,59	25,96	19,05	7,84	39,20
Powierzchnia mieszkań w m ² na 1 osobę	19,48	19,45	17,32	21,50	20,01	27,23	20,05	30,17	20,83

* – w % ludności ogółem; ** – w % ogółu pracujących; *** – w % mieszkań ogółem; **** – w % ludności ogółem; ***** – w % gospodarstw domowych ogółem

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych pochodzących z NSP 2002

LIII